

La recepció del fulletó francès a Catalunya al segle XIX. Tres traduccions de l'inici del cicle d'aventures de Rocambole, de Ponson du Terrail, publicades a Barcelona¹

PAU JOAN HERNÁNDEZ

Facultat de Traducció i d'Interpretació – Universitat Autònoma de Barcelona

PauJoan.Hernandez@uab.cat

DOI: [10.31009/anuaritrlcat.2019.i9.03](https://doi.org/10.31009/anuaritrlcat.2019.i9.03)

Data de recepció: 18 de març de 2019

Resum: Al llarg de la segona meitat del segle XIX, la generalització a França de l'ensenyament primari va portar a un gran augment del percentatge de població alfabetitzada i amb ganes de llegir, però que no tenia accés als llibres a causa dels seus elevats preus. Es va produir aleshores un esclat de l'anomenada literatura popular, una de les formes de la qual van ser les novel·les de fulletó inserides a la premsa, que es van convertir en un autèntic fenomen de masses. Molts d'aquells fulletons es van traduir a altres llengües i van assolir també un gran èxit. En aquest article, ens fixarem en tres traduccions de fulletons de Pierre-Alexis Ponson du Terrail publicades a Barcelona en llengua castellana al segle XIX. Després de fer una presentació del cicle de novel·les de Rocambole —publicació, biografia de l'autor, argument— passarem a comparar diversos aspectes de les traduccions, fixant-nos en aspectes com el del text original, els noms dels personatges, les solucions d'anostrament i estranyament, els estrangerismes de l'original, els termes que presenten alguna dificultat especial, l'argot i les notes dels traductors.

Paraules clau: Traducció, fulletó, literatura popular

Abstract: Throughout the second half of the nineteenth century, the extension of primary education in France led to a large increase in the percentage of literate population that was eager to read, but did not have access to books because of its high prices. An explosion of popular literature took place, one of whose forms were the brochure novels inserted in the press, which became a real phenomenon of masses. Many of these novels were translated into other languages and also achieved great success. In this article, we will look at three translations of Pierre-Alexis Ponson du Terrail's books published in Barcelona in Spanish language in the nineteenth century. After making a presentation of the Rocambole novels series —publication, biography of the author, plot— we will compare different aspects of the translations, paying attention to aspects such as the original text, the names of the characters, the solutions of foreignization and strangenization, foreigner words of the original, difficult terms to translate, the jargon and the notes of the translators.

Keywords: Translation, newspaper serial, popular literature

1 Aquest article s'inscriu en el Grup d'Estudi de la Traducció Catalana Contemporània (GETCC) (2017, SGR 1155), reconegut per l'Agència de Gestió i Ajuts Universitaris de la Generalitat de Catalunya.

1 Introducció

De la mateixa manera que a l'hora d'analitzar les traduccions d'un autor de l'anomenada primera època de la novella fulletonesca² el nom d'Eugène Sue s'imposa amb naturalitat, en voler parlar de la segona època l'autor ineludible és Pierre-Alexis Ponson du Terrail, tot i que ja no és tan clar en quina obra o obres cal que ens fixem. La producció de l'autor és molt extensa —de gairebé dos-cents volums (Angenot 1982)— i força obres seves van ser traduïdes i publicades a Barcelona al segle XIX, tant en forma de novella per lliuraments com de fulletó en diferents publicacions periòdiques, com ara *El mundo de las aventuras*, on van aparèixer seguides *Mémoires d'un gendarme* (*Memorias de un gendarme*), entre el número 49 (setembre de 1895) i el 64 (desembre de 1895) i *L'Héritage du comédien* (*La herencia de un cómico*), entre el número 65 (gener de 1896) i el 71 (febrer de 1896), com veurem més endavant.

El gran èxit de Ponson du Terrail, però, no va ser una obra concreta, sinó una sèrie de trenta-cinc fulletons publicats entre 1857 i 1870, successivament als diaris *La Patrie*, *Le Petit Journal* i *La Petite Presse* i al setmanari *Les Coulisses du monde* i protagonitzats per un personatge el nom del qual va passar en moltes llengües al llenguatge comú com a adjectiu per a definir les aventures inversemblants. Tant és així, que la majoria de les persones que utilitzen avui dia l'adjectiu *rocambolesc* ignoren que hi va haver un personatge literari anomenat Rocambole.³

L'estudi sobre les traduccions de Ponson du Terrail, doncs, es basarà en el cicle de Rocambole i, més concretament, en les primeres novel·les, que van ser traduïdes i publicades en diferents moments a Barcelona en forma de novella per lliuraments.

2 El cicle de Rocambole

En la seva versió original publicada en fulletó, aquest cicle és format per trenta-cinc novel·les que s'agrupen en nou sèries, divisió que cadascuna de les edicions posteriors va refer a la seva manera. Va començar a sortir a *La Patrie* el 21 de juliol del 1857 i aquest mateix diari va anar publicant les successives novel·les fins al 21 de juny de 1862. Paral·lelament, el setmanari *Les Coulisses du monde*, editat pel mateix Ponson du Terrail, va oferir lliuraments de la sèrie entre el 25 de juliol de 1861 i l'1 de gener de 1863. Després de *La Patrie*, les aventures de Rocambole van continuar a *Le Petit Journal*, entre el 31 d'octubre de 1865 i el 10 de juny de 1866. La sèrie va acabar a *La Petite Presse*, entre el 21 d'agost de 1866 i el 18 de

2 Sobre les dues èpoques de la novella fulletonesca, la primera marcada per una certa voluntat d'anàlisi social i la segona, en temps del Segon Imperi, ja mancada d'aquesta anàlisi, vegeu especialment el llibre d'Yves-Olivier Martin *Histoire du roman populaire en France: de 1840 à 1980* (1980).

3 En sentit recte, *rocambole* és el nom francès de l'escalunya, a més d'una manera familiar de designar un objecte fútil i sense valor.

juliol de 1870, quan queda interrompuda al final del trenta-cinquè llibre, *L'homme en gris* (Coolmicro s.d.).

La Patrie, on van veure la llum les primeres quatre sèries —*L'Héritage mystérieux*, *Le Club des Valets-de-cœurs*, *Les exploits de Rocambole* i *Les chevaliers du Clair de Lune*, conegudes també en conjunt com *Les drames de Paris*—, era un diari conservador, que donava decididament suport a l'emperador Napoleó III, i que, per tant, era molt proper a les idees polítiques de Ponson du Terrail.

Pel que fa a *Les coulisses du monde*, es tracta d'un *journal-roman* de periodicitat setmanal (sortia els dijous), editat pel mateix Ponson du Terrail per donar sortida a la seva pròpia obra.

Molt diferent de *La Patrie* era *Le Petit Journal*, diari republicà i conservador, però més adreçat a les classes populars, que combinava la informació seriosa amb els fets diversos, el fulletó, els horòscops i les cròniques de societat. Cal afegir a això que era una publicació impresa amb rotativa, cosa que n'abaratia els costos i el preu de venda al públic, i d'un format més petit —43 × 30 cm.— que els diaris de la competència (d'aquí, el nom). A més, era un diari de tarda, que es venia al carrer a la sortida dels tallers i de les fàbriques i que no demanava subscripció. Tenia, doncs, tots els elements per a arribar a una gran massa de lectors (Chupin, Hubé i Kaciaf 2012). *Le Petit Journal* va distribuir els fulletons corresponents a la sèrie *La resurrection de Rocambole*, també coneguda com *Les nouveaux drames de Paris*.

Finalment, *La Petite Presse* va ser un diari que va seguir el model de *Le Petit Journal* i que va publicar les quatre darreres sèries dels fulletons de Rocambole: *Le dernier mot de Rocambole*, *Les misères de Londres*, *Les démolitions de Paris* i *La corde du pendu*.

En tots els casos, per a un estudi detallat de la premsa popular francesa del dinou, remetem el lector als estudis del grup de recerca Medias19, disponibles a la seva pàgina web (<http://www.medias19.org>), amb articles sobre la novella de fulletó en les seves dues èpoques i en fenòmens literaris derivats, com ara la proliferació dels anomenats misteris urbans després de l'èxit de *Les Mystères de Paris* d'Eugène Sue (Pinson 2015), una moda que va dur a la publicació d'aquest tipus d'obres ambientades en ciutats d'arreu del món, Barcelona inclosa.

La primera aparició del cicle de Rocambole en forma de llibre va ser la de l'editorial d'Édouard Dentu, que en va treure entre 1866 i 1870 una edició íntegra en vint-i-quatre volums, que és la més habitualment citada i utilitzada (Coolmicro s.d.). La següent edició íntegra serà la de l'editorial Rouff, que concentra les trenta-cinc novel·les en quatre volums «vastes comme des encyclopédies», segons la descripció de Marc Angenot (1982). Edicions posteriors, ja de començament del segle xx, com la de Fayard, de 1910, van optar per resumir i condensar els textos, cosa que, com veurem més endavant, també faran les traduccions.

2.1 L'autor

Pierre-Alexis Ponson du Terrail va néixer l'any 1829 a Montmaur (Hautes-Alpes), en el si d'una família noble i amb llarga tradició militar. Va començar a estudiar a Marsella per preparar-se per entrar a l'Escola Naval, però l'afecció per les lletres, combinada, segons el *Dictionnaire universel des contemporains* (Vapereau 1895), amb les seves poques aptituds per a les matemàtiques, el van dur a suspendre els exàmens d'ingrés i, finalment, a marxar a provar fortuna a París, on va ingressar a la Garde Mobile, en la qual va assolir el grau de capità i amb la qual va prendre part en la repressió de la revolució de 1848. Aquest fet biogràfic, que podria semblar anecdòtic, resulta en realitat cabdal per a entendre la seva literatura, ja que tant crítics contemporanis com actuals coincideixen a veure'n l'origen d'una marcada animadversió cap a les doctrines socialistes.

Així, Alfred Nettement, a *Le roman contemporain. Ses vicissitudes, ses divers aspects, son influence* (1864, 78-81), després de fer una pintoresca descripció de l'escena en què un jove Ponson du Terrail arriba amb un manuscrit sota el braç al despatx del director d'un diari, explica aquesta animadversió, tot parlant en primer lloc del ressentiment general dels guàrdies mòbils, lloats pels conservadors en el moment del perill i ràpidament llicenciats i oblidats un cop el perill passat. En el cas concret de l'escriptor, es mostra contundent:

On en voulait beaucoup dans ce temps-là aux socialistes, et surtout à M. Cabet, qui avait imaginé un phalanstère d'un genre particulier, où l'on devait couler des jours filés d'or et de soie, comme dans tous les départements du beau royaume d'utopie. Le jeune capitaine des gardes mobiles, qui aurait pu prendre pour devise: ense et calamo, voulait sans doute achever avec sa plume le socialisme qu'il avait blessé avec son épée. (Nettement 1864, 79)

Marc Angenot (1982) és del mateix parer, i subratlla a més el conflicte que això suposa amb el gran model de l'autor:

[...] homme du monde blasé et viveur, le Vicomte semble n'avoir nourri sa vie durant qu'une seule grande idée politique: sa haine des doctrines socialistes. Il n'est pas moins frappant de voir que c'est le modèle du récit prométhéen légué par Eugène Sue qui continue, vaille que vaille, à lui servir. (Angenot 1982, 323)

La solució a aquest conflicte ideològic va ser, per a Ponson du Terrail, despullar el fulletó de qualsevol crítica social o de l'anàlisi dels problemes de la societat. I, buit de missatge, el fulletó es va convertir en l'artifici exagerat que caracteritza, com ja hem vist, la seva segona etapa, en temps del Segon Imperi.

2.2 L'argument

Resultaria innecessari, a més de massa extens, intentar fer un resum del cicle de fulletons protagonitzats per Rocambole. Ens limitarem a dir que el personatge fa la primera aparició a *L'Héritage mystérieux*, on es presenta com un nen del carrer de París adoptat per la vídua Flipart, tavernera d'una sinistra cofurna a la vora del Sena. Quan el malvat Sir Richard el coneix, en descobreix de seguida el potencial i decideix d'educar-lo perquè arribi a ser el seu lloctinent i home de confiança. Els antagonistes de Sir Richard i Rocambole són, en les primeres novel·les, el comte Armand de Kergaz —el germà «bo» de Sir Richard, que en realitat es diu Andrea— i Louise la Baccarat, en la primera novella una cortesana sense escrúpols disposada fins i tot a vendre la innocència de la seva germana, la virtuosa *grisette* Cérise, però a partir de la segona, *Le Club des Valets-de-cœurs*, penedida i convertida en justiciera implacable que posa la seva enorme intel·ligència, els seus mal adquirits recursos i el seu coneixement de la societat parisenca al servei del bé. Diguem aquí de passada que la Baccarat, a les primeres novel·les del cicle, és l'únic personatge bo que demostra intel·ligència i habilitat: tots els altres —començant per Armand de Kergaz, el suposat protagonista, que aspira a ser un justicier calcat de Rodolphe de Gerolstein, el protagonista de *Les Mystères de Paris*— són insuperablement babaus, i resulten fàcilment enganyats i manipulats pels complots ordits per la superior intel·ligència dels malvats Sir Richard i Rocambole, cosa que deixa ben clara la diferència de discurs entre Ponson du Terrail i Sue.

Al final de *Le Club des Valets-de-cœurs*, el bé sembla triomfar: Flipart és assassinada pel seu fill adoptiu, Rocambole ha de fugir a Anglaterra i Sir Williams acaba abandonat entre els antropòfags d'una illa d'Oceania. Però quatre anys després, Rocambole torna a França convertit en un bandit gentilhome disposat a enriquir-se robant i assassinant, sense deixar mai de mostrar el cinisme que caracteritza el personatge. Les seves gestes ompliran aleshores tres fulletons, reunits sota el títol comú de *Les exploits de Rocambole*. Al final, Baccarat el torna a vèncer i Rocambole acaba al presidi.

Es produeix aleshores un canvi cabdal: impressionat per la manera com Armand de Kergaz i Louise la Baccarat no només no l'han assassinat quan n'han tingut l'ocasió, sinó que l'han perdonat, Rocambole es penedeix dels seus crims i es posa al servei del bé. A partir d'aquest moment, es converteix en un justicier... que no dubta, tanmateix, a fer servir per als seus fins (ara virtuoses) els mateixos mitjans criminals que utilitzava abans: xantatge, tortura, abús dels seus coneixements de medicina i mesmerisme...

Com a autor de fulletó que escriu a preu fet, que cobra a tant la línia tipogràfica i que ha d'omplir cada dia el davantal del diari, Ponson du Terrail és exageradament prolix, allargassa els diàlegs i multiplica les situacions melodramàtiques, ja que cal que cada lliurament acabi en un moment de suspens que precedeixi la inevitable frase «*La suite au prochain numéro*». L'estil és descurat, l'autor aparentment no refà ni corregeix i els errors de tota mena es multipliquen. Marc Angenot (1982) considera aquesta manera de treballar simptomàtica de la poca consideració de l'escriptor cap als seus lectors.

La visió del també crític Alfred Nettement (1864) resulta molt més matisada. Per a ell, les característiques de la prosa del fulletó són evidents, però reconeix, de tota manera, que escriure fulletons com els de Ponson du Terrail no és a l'abast de tothom i que, per a fer-ho, cal un talent especial:

Une décoration de théâtre n'est pas un tableau, elle a été faite pour être vue de loin; cependant, il faut un talent particulier pour faire une décoration de théâtre: j'en dirai autant de ces feuilletons écrits vite pour être lus comme ils ont été écrits et qui demandent une imagination pleine de mouvement et habile à trouver des effets étranges et baroques, une plume douée de la faculté d'ubiquité et qui fait le tour du monde en quelques pages, une verve intarissable en péripéties et qui saute par-dessus l'invraisemblable pour arriver à l'impossible. (Nettement 1864, 80)

Finalment, per cercar exemples d'aquests errors a què fa referència Angenot, ens remetem al llibre *Récréations littéraires. Curiosités et singularités, bévues et lapsus, etc.*, obra de l'escriptor i crític literari Albert Cim (1920), un estudi exhaustiu que cerca errors i incoherències en nombrosos autors, majoritàriament francesos, incloent-hi noms de tant prestigi com Corneille, Molière, Racine, Voltaire, Rousseau, Balzac, Flaubert, Zola o Daudet. La secció dedicada a Ponson du Terrail al capítol VIII, que analitza els novel·listes populars, resulta especialment sucosa, i hi podem trobar recollides expressions com ara «Le général, les bras croisés et lisant son journal...», «La jeune fille se précipita dans les bras du pauvre invalide» (després d'haver descrit que el pobre invàlid en qüestió era manxol) o «Elle avait la main froide d'un serpent».

3 Les traduccions del cicle de Rocambole publicades a Barcelona al segle XIX

Estudiar i comparar les traduccions barcelonines de Ponson du Terrail resulta complicat, principalment pels pocs exemplars dels llibres que conserven les biblioteques. Hem pogut, tanmateix, seleccionar tres traduccions diferents que abracen, amb grans diferències, el començament del cicle de Rocambole. Són *Luisa la Baccarat*, publicada en tres volums per la Biblioteca Popular Económica l'any 1862, obra de Pedro Trenchs (Ponson du Terrail 1862); *Luisa la Bacará*, apareguda sense nom del traductor a la Biblioteca Ilustrada de Espasa y Compañía el 1890 (Ponson du Terrail 1890), i *La herencia misteriosa*, de l'editorial Maucci, signada per Francisco Cárles el 1897 (Ponson du Terrail 1897).

3.1 *Luisa la Baccarat*, traducció de Pedro Trenchs (1862)

Aquest és el títol del primer de tres volums titulats en conjunt *Nuevos misterios de París*. Els va treure la Librería Popular Económica, amb seu a la Plaça del Teatre, i la impremta de Roberto Torres, amb seu al carrer de Lancaster, número 10. Els llibres, en excel·lent estat de conservació, són disponibles a la Biblioteca de Catalunya i, per l'aparença, sembla que es van publicar per lliuraments.⁴ El traductor va ser Pedro Trenchs y Montells, que sabem que va signar també almenys una traducció d'Alexandre Dumas, *Tristán o el hijo del crimen*, editada per Juan Vilá a Barcelona l'any 1861.

3.2 *Luisa la Bacará*, sense nom del traductor (1890)

Primer dels dos volums titulats en conjunt *Dramas de París (Hazañas de Rocambole)*. Són novel·les per lliuraments (fins i tot l'enquadernació ha conservat, en els exemplars de la Biblioteca de Catalunya, les instruccions de rel·ligat, que especifiquen on han d'anar les làmines), il·lustrats amb cromolitografies.⁵

La casa editorial és, en aquest cas, Espasa y Compañía, empresa continuadora de la fundada el 1860 per Josep Espasa i Anguera, emprenedor que va arribar a Barcelona essent analfabet i va començar treballant de repartidor de novel·les per lliuraments.⁶ El 1881, es va associar amb el seu cunyat Manuel Salvat i va canviar el nom d'Espasa a Espasa y Compañía. L'editorial estava especialitzada en obres luxoses de gran format, que es venien gairebé sempre per lliuraments (Llanas 2007). De fet, tant en aquests volums com en els anteriors, de la Librería Popular Económica, crida l'atenció l'excel·lent qualitat del paper i de les tintes, que permeten una lectura còmoda i que no deixen sospitar a primera vista — si no és pel tipus d'enquadernació — els vora cent trenta i més de cent cinquanta anys que tenen respectivament els volums.

3.3 *La herencia misteriosa*, traducció de Francisco Cárles (1897)

La Biblioteca de Montserrat conserva l'únic volum que hem pogut localitzar d'aquesta traducció, la qual, a més, en tenia dos. És un llibre de petit format, d'aspecte molt senzill i en un estat de conservació precari, que prové de la donació d'un particular, de qui conserva l'exlibris: Eduart Puig. L'editor és la casa editorial Maucci i l'impressor, Josep Famades.

⁴ Tot i que no ho hem pogut documentar.

⁵ Assenyalem, a tall d'anècdota, l'errata que, al lloc dels tres volums, fa aparèixer el nom de l'autor escrit *Bonzon du Terrail*.

⁶ Les novel·les per lliuraments es pagaven per subscripció, amb un preu que en molts casos incloïa l'enquadernació. Els fascicles setmanals es lliuraven a domicili. En completar-se cada volum, els mateixos repartidors s'encarregaven d'endur-se els fascicles i tornar-los enquadrats.

Pel que fa al traductor, coneixem Francisco Cárles com a autor d'un tractat de química (*El Acetileno y el carburo de calcio: su uso y aplicaciones*, Barcelona, Librería de Francisco Puig, 1902) i d'algunes traduccions del francès, entre les quals, deixant de banda Ponson du Terrail, destaquen dos tractats del jurista Robert Joseph Potier (*Tratado de las obligaciones*, Madrid, Carlos Bailly-Ballière 1872 i *Tratado del contrato de matrimonio*, Barcelona, Imprenta y Litografía de J. Roger, 1846) i una obra d'Alphonse Daudet: *Poquita cosa* (Barcelona, Maucci, 1900).

4 Comparació entre les tres traduccions de *L'Héritage mystérieux*: 1862, 1890 i 1897

4.1 La qüestió del text original

Una simple lectura de l'índex de les traduccions de 1862 i 1890 ens mostra que és impossible, per una qüestió d'extensió, que continguin realment tot el que hi figura. Tant l'una com l'altra es corresponen a la primera sèrie de *Les exploits de Rocambole*, que abasta en l'edició original del fulletó (1857-1859) les novel·les *L'Héritage mystérieux* —amb el relat *Les deux frères*, que li serveix de pròleg—, *Le Club des Valets-de-cœurs*, *Les Exploits de Rocambole* i *La revanche de Baccarat*, i en l'edició Dentu (1866), els tres volums de *Les drames de Paris* (*L'Héritage mystérieux* —que inclou *Les deux frères*—, *Le Club de Valets-de-cœur* i *Turquoise la pécheresse*) i els tres de *Les exploits de Rocambole* (*Une fille d'Espagne*, *La mort du sauvage* i *La revanche de Baccarat*) (Coolmicro s.d.). Si tenim en compte que en l'edició Dentu cadascuna d'aquestes sis novel·les ocupa més de cinc-centes pàgines, queda clar que no poden físicament estar contingudes en els tres volums de Pedro Trenchs (Ponson du Terrail 1862) ni en els dos d'Espasa y Compañía (Ponson du Terrail 1890). En conseqüència, han de ser edicions abreujades. I com que la primera edició francesa abreujada és la de Fayard de 1912, cal pensar que van ser els mateixos traductors els que en van fer el resum.

Pel que fa a la traducció de Francisco Cárles de 1897, el volum de què disposem és el primer de *L'Héritage Mystérieux*, seguint l'edició Dentu.⁷

Res en les cobertes de les edicions barcelonines no indica que es tracti de versions abreujades. Tanmateix, al segon volum de l'edició d'Espasa y Compañía, just al final de *Hazañas de Rocambole*, l'anònim traductor incorpora un paràgraf, inexistent a l'original, que actua pràcticament com una nota i, al mateix temps, com un *continuarà* (no oblidem que la publicació era per lliuraments):

Sin duda en aquel momento asaltaba al audaz desalmado el presentimiento del terrible castigo que le esperaba, y que debe ser el desenlace de esta sobrada larga historia que

⁷ En realitat, les edicions Dentu (1866) i Rouff (1884) segueixen els fulletons originals amb poques variacions, excepte pel que fa a la divisió per capítols.

vamos a referir en el menor número posible de páginas. (Ponson du Terrail 1862, II, 719)

Mostrem tot seguit un quadre de continguts de les tres traduccions, prenent com a base l'edició Dentu (1866):

Original (Dentu 1866)	<i>Luisa la Baccarat.</i> Trad. de Pedro Trenchs (Ponson du Terrail 1862)	<i>Luisa la Bacará</i> Sense nom del traductor (Ponson du Terrail 1890)	<i>La herencia misteriosa</i> Trad. de Francisco Cárles (Ponson du Terrail 1897)
	Volum I	Volum I	
<i>Prologue: Les deux frères</i> (9 capítols numerats)	<i>Primer episodio.</i> <i>Prólogo: Los dos hermanos</i> (6 capítols numerats)	<i>Prólogo: Los dos hermanos</i> (9 capítols numerats)	<i>Prólogo: Los dos hermanos</i> (9 capítols numerats)
<i>L'Héritage mystérieux</i> (la majoria de capítols amb títol i d'altres sense)	No n'apareix el títol. És <i>L'Héritage mystérieux</i> . (Els capítols es corresponen, només afegint títols, als que no en tenen)	<i>Primer episodio: la herencia misteriosa</i> (La divisió en capítols concorda fins al xxx, però amb molts canvis de títol. Després, incorpora el contingut dels capítols sense títol als que en tenen)	<i>La herencia misteriosa</i> (Alguns capítols amb títol, d'altres sense i d'altres amb canvi de títol)
<i>Le Club des Valets-de-cœurs</i> (96 capítols numerats)	<i>Segundo episodio: el club de los criados de corazón</i> (Són els 13 primers capítols, amb títols de capítol)	<i>Segundo episodio: el club de los explotadores</i> (Amb títols de capítol)	
	Volum II		
<i>Epilogue</i> (3 capítols numerats)	Continuació i final d' <i>El club de los criados de corazón</i>	<i>Epílogo</i> (Sense divisió en capítols)	
	Volum III		
<i>Les exploits de Rocambole. Tome I: Une fille d'Espagne</i>	Aquest volum, sense títol, inclou els tres llibres de <i>Les exploits de Rocambole</i> , unificats, sense dividir en parts.	<i>Tercer episodio: Las hazañas de Rocambole</i> (La part inclosa en aquest volum es correspon amb <i>Une fille d'Espagne</i>)	

Original (Dentu 1866)	<i>Luisa la Baccarat</i> . Trad. de Pedro Trenchs (Ponson du Terrail 1862)	<i>Luisa la Bacará</i> Sense nom del traductor (Ponson du Terrail 1890)	<i>La herencia misteriosa</i> Trad. de Francisco Cárles (Ponson du Terrail 1897)
Volum II			
<i>Les exploits de Rocambole. Tome II: La mort du sauvage</i>		<i>Tercer episodio: Hazañas de Rocambole</i> (Observi's la pèrdua de l'article; hi ha la continuació d' <i>Une fille d'Espagne</i> , i, al capítol 93 de la traducció, s'enllaça amb <i>La mort du sauvage</i> , sense cap indicació)	
<i>Les exploits de Rocambole. Tome III: La revanche de Baccarat</i>		<i>Cuarto episodio: El desquite de Bacará</i> (No està complet. Acaba en el moment que Rocambole assassina la seva mare adoptiva, la vídua Flipart. Després, com un <i>continuarà</i> , hi ha el paràgraf afegit que hem citat a la pàgina anterior)	

Aquesta simple visió del contingut dels volums ens mostra la manera com les edicions de 1862 i de 1890 es van plantejar el problema de la condensació del text i veiem com, en tots dos casos, és cap al final quan el van resumir més.

Un altre detall que crida l'atenció és el títol de les traduccions. La versió de Francisco Cárles, com no podia ser d'una altra manera, tradueix el títol de l'única novel·la que inclou el volum, *L'Héritage mystérieux*. En canvi, tant Pedro Trenchs com el traductor anònim de l'edició de 1890 van prendre una decisió agosarada: no fer aparèixer al títol el nom de Rocambole (que, de fet, encara no té un paper protagonista en aquestes primeres novel·les) i donar preferència a Louise la Baccarat, que és realment el personatge de més entitat d'aquest començament del cicle, encara que aparentment el protagonista sigui Armand de Kergaz.

Una segona decisió que van haver de prendre aquests dos traductors té a veure amb el títol de *Le club des Valets-de-Cœurs*, l'organització criminal encapçalada de Sir Williams i Rocambole i dedicada a l'extorsió. El nom té diverses traduccions possibles i la novel·la no

dona pistes sobre quina és la més encertada. Pedro Trenchs tradueix *El club de los criados de corazón*, traducció perfectament correcta, però sense gaire sentit; l'altre traductor, *El club de los explotadores*, traducció també correcta, però que s'aparta molt de l'original. No sabem fins a quin punt hauria estat encertat traduir *El club de las sotas de corazones*, perquè caldria abans veure fins a quin punt la baralla de cartes francesa era coneguda a la Barcelona de final del segle XIX.

Compararem tot seguit l'inici de *L'Héritage mystérieux* en les tres traduccions. Les files de la taula corresponen als paràgrafs del text.

Original (Dentu 1866)	Luisa la Baccarat. Trad. de Pedro Trenchs (Ponson du Terrail 1862)	Luisa la Bacará Sense nom del traductor (Ponson du Terrail 1890)	La herencia misteriosa Trad. de Francisco Cárles (Ponson du Terrail 1897)
C'était en 1812.	Era el año de 1812.	Transcurría el año 1812.	Era el año de 1812 y el gran ejército efectuaba la retirada dejando á su espalda á Moscou y al Kremlin, que estaban ardiendo y á lo mejor y más escogido de sus batallones sepultados entre los hielos implacables del Beresina. Estaba
La Grande Armée effectuait sa retraite, laissant derrière elle Moscou et le Kremlin en flammes et la moitié de ses bataillons dans les flots glacés de la Bérésina.	El gran ejército efectuaba su retirada dejando detrás de sí a Moscou y al Kremolin ardiendo, y la mitad de sus batallones entre los hielos de la Beresina.	El grande ejército efectuaba su retirada, dejando detrás de sí incendiados á Moscow y á Kremlin, y la mitad de sus batallones sepultados entre los hielos del Beresina.	nevando y no se veía más que la tierra cubierta de un inmenso manto blanco y un cielo bajo de color de plomo. En aquellas interminables y estériles llanuras se arrastraban
Il neigeait...	La nieve caía a grandes copos.	Nevaba... Por todas partes aparecía la tierra blanca y el cielo aplomado.	
De toutes parts, à l'horizon, la terre était blanche et le ciel gris.	El cuadro más aterrador se ofrecía a la vista; por todas partes, hasta el horizonte, la tierra estaba blanca y el cielo opaco.		

Original (Dentu 1866)	<i>Luisa la Baccarat.</i> Trad. de Pedro Trenchs (Ponson du Terrail 1862)	<i>Luisa la Bacará</i> Sense nom del traductor (Ponson du Terrail 1890)	<i>La herencia misteriosa</i> Trad. de Francisco Cárles (Ponson du Terrail 1897)
Au milieu des plaines immenses et stériles se traînaient les débris de ces fières légions, naguère conduites par le nouveau César à la conquête du monde, que l'Europe coalisée n'avait pu vaincre, et dont triomphait à cette heure le seul ennemi capable de les faire reculer jamais: le froid du nord.	En medio de aquellas inmensas y estériles llanuras, marchaban con trabajo los restos de las mismas guerreras legiones, poco antes conducidas por el nuevo César á la conquista del mundo, que la Europa coaligada no había podido vencer, y de las cuales triunfaba, en aquél entonces, el solo enemigo capaz de hacerlas retroceder, —¡el frío del Norte!	En medio de inmensas y estériles llanuras se arrastraban los restos de aquellas arrogantes legiones, poco antes conducidas por el nuevo César á la conquista del mundo, y que á la Europa coaligada no le había sido dado vencer, y de las cuales triunfaba entonces el único enemigo capaz de hacerlas retroceder: ¡El frío del Norte!	penosamente los restos de aquellas intrépidas legiones á las que un nuevo César guiara á la conquista del mundo, y á las que, no habiéndolas podico vencer el esfuerzo de la Europa coaligada, declarábanse rendidas ante el único enemigo capaz de hacerlas cejar en su empeño y ese enemigo era el frío del Norte.
Ici, c'était un groupe de cavaliers raidis sur leur selle et luttant avec l'énergie du désespoir contre les étreintes d'un sommeil mortel. Là, quelques fantassins entouraient un cheval mort qu'ils s'hâtaient de dépecer et dont une bande de corbeaux voraces leur disputaient les lambeaux.	Aquí, un grupo de caballeros acurrucados en sus sillas luchaban con la energía del desespero contra las congojas de un sueño mortal. Allá, algunos soldados de á pie rodeaban un caballo muerto, el cual se apresuraban á despedazar, mientras una bandada de cuervos voraces revoloteaba por encima de sus cabezas disputándoles un pedazo de la presa.	Aquí se veía un grupo de jinetes luchando con enérgica desesperación contra un sueño mortal. Allí algunos cuervos voraces trataban de despedazar un caballo muerto, disputándose sus despojos.	Los jinetes, procurando mantenerse erguidos sobre sus sillas, luchaban con la energía que infunde la desesperación haciendo esfuerzos para vencer las congojas de un sueño que era fatalmente mortal. Aun lado un grupo de soldados de infantería rodeaba un caballo muerto haciéndolo pedazos mientras que una bandada de cuervos,

Original (Dentu 1866)	<i>Luisa la Baccarat.</i> Trad. de Pedro Trenchs (Ponson du Terrail 1862)	<i>Luisa la Bacará</i> Sense nom del traductor (Ponson du Terrail 1890)	<i>La herencia misteriosa</i> Trad. de Francisco Cárles (Ponson du Terrail 1897)
Plus loin, un homme se couchait avec l'obstination de la folie, et s'endormait avec la certitude de ne se point réveiller.	Más lejos, un hombre se tendía con la obstinación de la locura y se dormía con la certeza de no despertar jamás.	Más lejos se acostaba un hombre en la obstinación de la locura, y se dormía con la certeza de no volver á despertarse.	cuyo plumaje estaba asquerosamente manchado de sangre, les disputaban graznando los pingajos de la presa. Más allá, veíase á un hombre que, presa de repentina locura, se tendía sobre la nieve para dormir un sueño del que no debía despertar jamás.
De temps à autre, une détonation lointaine se faisait entendre: c'était le canon des Russes. Alors les traînards se remettaient en route, dominés par le chalereux instinct de la conservation.	De tiempo en tiempo dejábase oír una detonación lejana; era el cañón de los rusos. Entonces los rezagados emprendían de nuevo su marcha, dominados por el ardoroso instinto de la conservación.	De vez en cuando se oía una detonación: era el estampido del cañón de los rusos. Entonces se ponían en marcha los trenes, dominados por el instinto de la conservación.	De vez en cuando y en lontananza oíase un sordo estampido; era el cañón ruso y entonces los rezagados, haciendo un esfuerzo supermo, continuaban la marcha impulsados por el instinto de conservación.

El primer que ens mostra aquesta comparació és que totes tres traduccions segueixen el mateix original, és a dir, l'edició Dentu, que reproduïx fidelment el que es va publicar en fulletó. L'única divergència que ens podria fer dubtar es troba en la traducció de Francisco Cárles, amb un incís entre comes que no apareix a l'original: «Aun lado un grupo de soldados de infantería rodeaba un caballo muerto haciéndolo pedazos mientras que una bandada de cuervos, *cuyo plumaje estaba asquerosamente manchado de sangre*, les disputaban graznando los pingajos de la presa». Una consulta a l'hemeroteca de la Biblioteca Nacional de França (<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2068819c.item>) permet ràpidament de comprovar que aquest incís tampoc no és present en la primera versió del text, la publicada a *La Patrie* el dimarts, 21 de juliol de 1857, i que senzillament és la traducció de l'adjectiu *voraces*.

Fora d'això, la diferència més important entre l'original i les tres traduccions és la divisió del text en paràgrafs: mentre que Pedro Trenchs segueix escrupolosament l'original i l'autor

de la traducció de 1890 només incorpora el breu paràgraf «Il neigeait»⁸ al següent, Francisco Cárles aglutina els paràgrafs fins a l'extrem que, tot i que no hi ha salts de text, els vuit de l'original es converteixen en tres, potser com una primera mostra de la voluntat d'escurçar el text.

D'altra banda, la lectura de les traduccions, fins i tot en una mostra tan breu, deixa clar, a la vista de les diferències, que són del tot independents i fins i tot gosaríem dir que és probable que cap dels traductors no conegués la feina dels altres dos.

4.2 Els noms dels personatges

A *L'Héritage mystérieux* i, en general, a les obres de Ponson du Terrail, els noms dels personatges no acostumen a tenir la força eufònica i evocativa que trobem en altres autors, com Eugène Sue, i tampoc no es donen gaires sobrenoms o malnoms que obliguin el traductor a fer un exercici d'imaginació. La majoria de les solucions de traducció que hi trobem són d'anostrament, com era l'habitual a l'època. En els sobrenoms, se sol optar per l'adaptació fonètica o, en algun cas, per la creació d'un nou nom, tal com mostra la taula següent:

Noms dels personatges

Original (Dentu 1866)	<i>Luisa la Baccarat</i> Trad. de Pedro Trenchs (Ponson du Terrail 1862)	<i>Luisa la Bacará</i> Sense nom del traductor (Ponson du Terrail 1890)	<i>La herencia misteriosa</i> Trad. de Francisco Cárles (Ponson du Terrail 1897)
Rocambole	Rocambole	Rocambole	Rocambole
Armand de Kergaz	Armando de Kergaz	Armando de Kergaz	Armando de Kergaz
Sir Williams	Sir Williams	Sir Williams	Sir Guillermo
Bastien	Bastien	Sebastián	Sebastián
Felipone	Felipone	Filipone	Felipone
Hélène de Kergaz	Elena de Kergaz	Elena de Kergaz	Elena de Kergaz
Cerise	Cerisa	Coralina	Cereza
Baccarat	Baccarat	Bacará	Bacará
Fernand	Fernando	Fernando	Fernando
Guignon	Guignon	Guiñón	<i>Mala Suerte</i>
Hermine	Herminia	Herminia	Herminia

⁸ Observem, de passada, que *Il neigeait* és el títol d'una novella de Patrick Rambaud (Rambaud 2000) que parla precisament de la retirada del 1812.

Noms dels personatges

Original (Dentu 1866)	<i>Luisa la Baccarat</i> Trad. de Pedro Trenchs (Ponson du Terrail 1862)	<i>Luisa la Bacará</i> Sense nom del traductor (Ponson du Terrail 1890)	<i>La herencia misteriosa</i> Trad. de Francisco Cárles (Ponson du Terrail 1897)
Beaupréau	Bauprau	Bauprau	Beaupréau
Rossignol	Rossignol	Rosiñol	Rossignol
Madame Coquelet	Señora Coquelet	Señora Coquelet	Señora Coquelet
Gertrude	Gertrudis	Gertrudis	Gertrudis

Si ens fixem en el nombre de solucions de cada tipus, veurem en primer lloc que l'opció d'inventar nous noms per als personatges és clarament minoritària (només un cas en la traducció de Francisco Cárles i un en la traducció sense signatura) i que la relació entre solucions d'anostrament i d'estranyament és especialment equilibrada en la de Pedro Trenchs (7 solucions d'anostrament i 8 d'estranyament), mentre que les altres dues opten clarament per l'anostrament.

Crida l'atenció el nom de Guignon, terme que en francès designa la mala sort reiterada, i que és un sobrenom del personatge: «C'était un peintre en bâtiment, à qui ses mésaventures nombreuses avaient valu le sobriquet de Guignon, bien qu'il s'appelât Louis Verdier» (Ponson du Terrail 2008, 96).

En aquest cas, l'anostrament estaria perfectament justificat i gairebé se'l podria considerar necessari, perquè, sinó, el lector no comprendrà un parell de detalls del relat: en primer lloc, el fet que Cerise es resisteixi a anomenar-lo pel seu malnom:

—Ah, bonjour, monsieur Louis, dit-elle, Vous allez bien?

—Oh! dit l'ouvrier, vous pouvez bien m'appeler Guignon, mademoiselle, je ne m'en fâche pas, allez! Et puis, c'est bien mon nom, quand on y songe. (Ponson du Terrail 2008, 97)

I, en segon lloc i sobretot, el fet que la malastrugança persegueixi el personatge, que acaba convertint-se en la primera víctima mortal de Rocambole, amb una mort, a sobre, gens heroica, en caure al riu i ofegar-se en el transcurs d'una persecució. Però només Francisco Cárles sembla veure aquesta necessitat, i anomena el personatge *Mala Suerte*.

Pel que fa a Louise la Baccarat, recordem que Baccarat no és el cognom real del personatge, sinó un sobrenom que va rebre en referència al joc de cartes, tot i que al llarg de les novel·les no hi renuncia en cap moment i mai no arribem a conèixer el seu cognom real:

—Bonjour, Louise, répondit la jeune ouvrière, qui avait une certaine répugnance à appeler sa sœur de ce sobriquet de Baccarat que lui avaient donné quelques viveurs,

un soir d'orgie où elle gagnait des monceaux d'or au jeu de ce nom. (Ponson du Terrail 2008, 79)

En castellà, el nom del joc és *bacarrá*, terme que no apareix als diccionaris de la Reial Acadèmia fins al *Diccionario Histórico de la Lengua Española (1960-1996)* (Real Academia Española s.d.). Si el cerquem al corpus CORDE (Real Academia Española s.d.), només en trobarem tres ocurrences: una de 1878 referida al nom d'un cavall en una cursa, una de 1932 sobre el personatge de Ponson du Terrail i, finalment, una de 1951 que es refereix, ara sí, al joc, però en la forma *Bacarat*. No podem saber fins a quin punt el joc era conegut a Barcelona en l'època de les traduccions o quin era el seu nom més corrent, i no ens ha d'estranyar, per tant, l'anostrament en què coincideixen el traductor anònim i Francisco Cárles amb set anys de diferència. En qualsevol cas, hem de recordar que el bacará, en les formes modernes *baccarat-banque* i *baccarat-chemin-de-fer*, totes dues nascudes al XIX, no ha estat mai un joc popular, sinó un joc de casino considerat, dins el mateix ambient dels casinos, elitista i d'apostes fortes, i tot plegat fa més difícil que el nom es popularitzés i s'adaptés a les diferents llengües.

Fixem-nos tot seguit en dos casos d'anostrament en noms de personatges que no pertanyen estrictament a la novel·la.

El primer és Loïsa Puget, a qui Hermine fa referència en una conversa amb Fernand: «J'ai déchiffré une romance nouvelle de madame Loïsa Puget, continua Hermine pour cacher son trouble; elle est charmante: vous allez voir...» (Ponson du Terrail 2008, 90).

Puget (1810-1889) va ser una compositora d'èxit, autora de romances i cançons que interpretava assíduament en concerts de saló i publicava de manera regular. Era una autora coneguda a Barcelona, com mostra la presència de partitures seves al fons de la Biblioteca de Catalunya. Tant en aquest fons com en el de la Biblioteca Nacional de España, apareix citada sempre amb la grafia correcta, la qual cosa fa comprensible l'anostrament parcial del traductor anònim (Madama Puget), però potser no tant l'adaptació del cognom que fa Trenchs (Madama Luisa Puyet).

Un altre antropònim en el qual trobem discrepància entre els traductors és Armida, el personatge de *La Jerusalem alliberada*, citat al capítol VIII:

[...] ce lit tiède encore où demeurerait, sous la courtine blanche et sur l'oreiller garni de dentelle, l'empreinte lascive du beau corps de la courtisane, et Andréa murmura:
—Voici le jardin d'Armida de Fernand Rocher. Si on l'y conduit jamais, il n'en sortira plus. (Ponson du Terrail 2008, 117)

Novament és Trenchs qui adapta el nom i adopta la forma *Armídia*, en contra del criteri dels altres dos traductors, que mantenen *Armida*. Si consultem la versió castellana de l'obra que probablement tenien més a mà els traductors, és a dir, la de Juan Sedeño publicada l'any 1829 a Barcelona a la Imprenta de la Viuda é Hijos de Gorchs (Tasso 1829, 99), que

és una reimpressió de l'edició de Madrid de 1587, trobarem que el nom del personatge es manté com a Armida, i que l'opció de Trenchs és, per tant, una confusió.

4.3 Confusions

Tot i que les tres traduccions que estudiem es poden llegir sense entrebancs, hi observem en general una certa descurança, que no fa pensar tant en una manca de rigor dels traductors com en una certa pressa per part dels editors, que van fer que els textos no es corregissin prou a fons (o qui sap si no es corregissin gens). Ens fa pensar això la puntuació sovint incorrecta que presenta la traducció de Francisco Cárles, un traductor que en altres aspectes (com ara les notes a peu de pàgina) es mostra molt seriós i detallista.

Només l'inici de l'obra, que hem reproduït més amunt, ja ens permet de donar alguns exemples clars d'aquests defectes de puntuació:

Manca de la coma que hauria de tancar l'incís: «[...] el gran ejército efectuaba la retirada dejando á su espalda á Moscou y al Kremlin, que estaban ardiendo y á lo mejor y más escogido de sus batallones [...]».

Mala col·locació de les comes i preposició sobrerera (á, marcada en negreta): «aquellas intrépidas legiones á las que un nuevo César guiara á la conquista del mundo, y á las que, no habiéndolas podido vencer el esfuerzo de la Europa coaligada, declarábanse rendidas ante el único enemigo capaz de hacerlas cejar en su empeño y ese enemigo era el frío del Norte.»

Manca d'una coma combinada amb errada tipogràfica: «Aun lado un grupo de soldados de infantería [...]».

A part d'això, totes tres traduccions presenten les inevitables petites confusions. D'entre aquestes, destaca un fals amic: el terme *galères*, que apareix per primer cop al començament del capítol xv i que tant Francisco Cárles com el traductor anònim de l'edició del 1890 tradueixen correctament com *presidio*, mentre que a Trenchs podem llegir *galeras* com si els presos fossin condemnats al rem. Aquest detall ens ha desvetllat la curiositat: la pena de galeres va existir a França fins al 1748, quan va ser substituïda per la de treballs forçats, i a l'Estat espanyol fins al 1803 (reial ordre de 30 de desembre). Resta veure si el terme va continuar en vigor d'alguna manera en castellà en l'àmbit penitenciari. Una consulta als diccionaris antics de la Reial Acadèmia, a través del mapa de diccionaris de l'Instituto Rafael Lapesa (s.d.) ens indica que les úniques accepcions del terme relacionades amb les presons són «En una cárcel, sala ocupada por reclusos» (només usat a Cuba i recollit el 2001) i «Cárcel de mujeres» (recollit pels diccionaris usuals de l'Acadèmia del 1780, 1817, 1884, 1925, 1992 i 2001). Cap accepció, doncs, en el sentit de presidi que justifiqui la confusió. A més, en aquest cas concret, la confusió és menys excusable que en d'altres, per tal com el text esmenta explícitament els dos presidis francesos on s'enviaven els condemnats a treballs forçats: Toló i Brest (el penal més important, el de Caïena, a ultramar, no es va fundar fins al 1854):

—[...] Mais attendez... Cette jeune fille à dix-huit ans, c'est donc un attentat odieux, infâme, aggravé des circonstances de séquestration et de violences... c'est à dire un crime qui peut conduire à la cour d'assise et de la cour d'assises à Toulon ou Brest, c'est-à-dire, aux galères. (Ponson du Terrail 2008, 162)

A la traducció de Trenchs trobem també una confusió que segurament es podria atribuir a una mancança del diccionari. Al capítol XVIII, Ponson du Terrail fa referència al *plaid*, la manta que els muntanyencs escocesos porten damunt l'espatlla: «Et elle jeta sur ses épaules un grand châle anglais rayé comme les plaids des montagnards chantés par Walter Scott» (Ponson du Terrail 2008, 188).

En francès, *paids* té dues accepcions: la donada com a segona pel diccionari és, efectivament, «grande écharpe de tartan drapée et nouée sur l'épaule, que portaient les montagnards écossais en guise de manteau», terme que el *Trésor* documenta a partir del 1831 («Le Trésor de la Langue Française Informatisé» s.d.); la primera accepció, genuïnament francesa, té a veure amb el dret i fa referència a una assemblea merovíngia d'homes lliures o bé, més en general, és sinònim —en desús— de procés judicial. Segurament és per això que al text Pedro Trenchs tradueix *plaid* per *tribunal*. Observem de passada com Ponson du Terrail, de la mateixa manera que feia Eugène Sue i altres autors contemporanis, cita com a referent les obres del novellista escocès. No és l'únic cop que ho fa a *L'Héritage Mystérieux* i, més endavant, al capítol XXXIII, a la carta que el senyor Beaupreu escriu a Sir Williams, podem llegir: «Tâchez d'arriver tard, la nuit, à cheval, comme un héros de roman; demandez l'hospitalité à la façon d'un personnage de Walter Scott, et tout ira pour le mieux» (Ponson du Terrail 2008, 307).

Tots tres traductors mantenen la referència, ja que l'obra de Scott era prou coneguda al nostre país i podem trobar traduccions al castellà d'*Ivanhoe* publicades el 1827 a Nova York (Scott 1827) i el 1883 a Barcelona (Scott 1883).

Assenyalarem, a l'últim, que en la traducció de Pedro Trenchs trobem alguns catalanismes, que demostren que el traductor era d'expressió habitual catalana, ja que si que tingués el castellà com a llengua materna no els faria. Els dos casos més notables són «¿Os hago miedo?» (Ponson du Terrail 1862, I, 171) i «*En casa el doctor Blanche*» (Ponson du Terrail 1862, I, 204).

4.4 Anostrament i estranyament

Quan hem comparat més amunt les proporcions de solucions d'anostrament i estranyament en els noms dels personatges, hem arribat a la primera conclusió que la traducció de Pedro Trenchs era la que mantenia un equilibri més gran entre les unes i les altres, mentre que les altres dues optaven molt més per l'anostrament. Per tal de veure si aquesta conclusió es pot extrapolar realment a la totalitat del text, hem decidit de fer la mateixa comparació en un altre àmbit també molt propici a anostraments i estranyaments: la toponímia

urbana. Mostrem les diferents solucions en la taula següent, bo i avisant que el fet que les traduccions resumeixin l'original amb nombrosos salts de text fa que no totes les referències a la toponímia apareguin en les tres; en el cas de l'edició del 1897, el fet que només n'hàgim pogut localitzar el primer volum fa que hi manquin encara més referències. Assenyalem finalment que considerem solucions d'anostrament les adaptacions purament de grafia. Per exemple, traduir *Beaujon* per *Baujon* és un anostrament, mentre que mantenir *Boursault* i *Meslay* en comptes d'adaptar-los a, posem per cas, *Bursolt* i *Mesley* és un estranyament. No és anostrament, en canvi, la supressió de l'accent circumflex —com en *Chatelet*—, inexistent en castellà.

Toponímia urbana

Noms de carrers

Original (Dentu 1866)	<i>Luisa la Baccarat</i> Trad. de Pedro Trenchs (Ponson du Terrail 1862)	<i>Luisa la Bacará</i> Sense nom del traductor (Ponson du Terrail 1890)	<i>La herencia misteriosa</i> Trad. de Francisco Cárles (Ponson du Terrail 1897)
Saint-Lazare	San Lázaro	Bulevar o calzada de San Lázaro	San Lázaro Saint Lazare
Fontaine-Saint-Georges	Fontaine-Saint-Georges	Fuente de San Jorge	Fontaine-Saint-Georges
Blanche	Blanche	Blanca	Blanche
Fontaine	Fontaine	Fuentes	Fontaine
Écuries-d'Artois	Écuries-d'Artois	Artis	
Quai Saint-Paul	Muelle Saint-Paul	Muelle de San Pablo	Muelle Saint-Paul
Serpente	Serpente	Serpiente	Serpente
Saint-André-des-Arts	Saint-André-des-Arts	San Andrés de las Artes	Saint-André-des-Arts
Saint-Louis-au-Marais	San Luis le-Marais	San Luis	
Rambuteau	Rambutau	Rambutau	
Bourbon-Villeneuve	Borbón-Villanueva	Borbón Villanueva	
Chaussée-d'Antin	Chaussée-d'Antin	Calzada de Antin	
Victoire	Victoria	Victoria	
Meslay	Meslay	Meslay	
Boursault	Boursault	Boursault	
Champs-Élysées	Campos Elíseos	Campos Elíseos	
Beaujon	Beaujon	Baujon	

Toponímia urbana**Noms de carrers**

Original (Dentu 1866)	<i>Luisa la Baccarat</i> Trad. de Pedro Trenchs (Ponson du Terrail 1862)	<i>Luisa la Bacará</i> Sense nom del traductor (Ponson du Terrail 1890)	<i>La herencia misteriosa</i> Trad. de Francisco Cárles (Ponson du Terrail 1897)
Culture-Sainte-Catherine	Culture-Sainte-Catherine	Santa Catalina	
Godot-de-Mauroy	Godot de Mauroy	Godot	
Neuve-des-Mathurins	Nueva de Mathurins	Nueva de los Religiosos	
Saint-Denis	Saint-Denis	San Dionisio	San Dionisio
Guérin-Boisseau	Guérin-Boisseau		
Enfer	Infierno		

Noms de barris, ponts i places

Pigalle	Pigal	Pigal	Pigalle
Faubourg Saint-Germain		Barrio de San Germán	Arrabal de San Germán
Faubourg Saint-Marceau		Barrio de San Marcelo	Arrabal de San Marcelo
Faubourg Saint-Honoré	Arrabal Saint-Honoré	Barrio de San Honorato	Arrabal de San Honorato
Pont de Damiette	Puente de Damiette	Puente de Damietta	Puente de Damiette
Île Saint-Louis	Île Saint-Louis		Ile Saint-Louis
Quartier Latin	Cuartel Latino	Barrio Latino	Barrio Latino
Place Châtelet	Chatelet	Chatelet	Chatelet
Place Vendôme	Plaza Vendome	Plaza Vendome	
Pont Neuf	Puente Nuevo	Puente Nuevo	Puente Nuevo
Total de topònims recollits	31	30	18
Total de solucions d'anostrament	10	26	7
Total de solucions d'estranyament	21	4	11
% de solucions d'anostrament	32%	87%	39%
% de solucions d'estranyament	68%	13%	61%

Els resultats ens confirmen la preferència de Trenchs per l'estranyament, que ja no és equilibrat com en els noms dels personatges, sinó clarament majoritari. L'autor de la traducció del 1890 s'inclina de manera encara més clara per l'anostrament. En el cas de Francisco Cárles, tot i que els percentatges mostren en principi una preferència per l'estranyament, considerem que la quantitat de topònims recollits (18) és massa baixa per a donar validesa a les dades.

Passem tot seguit a detallar un seguit de casos particulars de traducció de termes que ja són estrangerismes a l'original o que poden presentar alguna dificultat especial.

4.5 Estrangerismes de l'original

- *Baiocchi* (capítol VI de *Les deux frères*). En singular, *baiocco*. És el nom d'una moneda italiana, que va ser de curs legal fins al 1865, tot i que la paraula s'empra actualment en italià per referir-se a una quantitat ínfima de diners (*senza un baiocco*, sense un ral). No hem trobat cap referència al terme als corpus històrics de la RAE, i no podem aventurar si el terme era conegut aquí. Només la traducció de Pedro Trenchs manté el terme (les altres dues l'obvien), i l'adapta a *baiocchi*, tot i que aquest curiós accent podria ser també una errada d'impremta.
- *Pick-pockets* (capítol II de *L'Héritage mystérieux*). Ponson du Terrail fa servir aquest terme anglès no en el sentit de *carteristes*, sinó de *lladres* en general, per referir-se a la banda que Sir Williams capitanejava a Londres. El traductor anònim anostra la paraula, *ladrones*, mentre que Trenchs manté l'estrangerisme. Pel que fa a Cárles, conserva *pick-pockets*, però afegeix una nota a peu de pàgina que aclareix: *Rateros, ladrones*.
- *Groom* (capítol XXIII de *Les deux frères*). El terme és conegut i utilitzat en castellà a l'època de les traduccions, i al corpus CORDE en trobem quatre ocurrences en textos narratius entre el 1862 i el 1890 i una cinquena el 1891. Trenchs i Cárles el fan servir directament, si bé el segon l'escriu en cursiva. El traductor anònim, en canvi, opta per l'anostrament i escriu *lacayo*.

4.6 Termes amb alguna dificultat especial

- *Moscou* (capítol I de *Les deux frères*). La consulta del *Diccionario de la Real Academia Española* del 1884 (Instituto Rafael Lapesa s.d.) ens mostra que la grafia recomanada per a la ciutat és *Moscou*, que és la forma utilitzada per Trenchs i Cárles. A l'obra sense el nom del traductor trobem *Moscow*.
- *Le Kremlin* (capítol I de *Les deux frères*). Només el traductor anònim manté la forma *Kremlin*. Cárles fa una adaptació fonètica del francès, *Kremlín*, mentre que Trenchs opta per una forma que no hem pogut documentar enlloc més: *Kremolín*.

- *Grisette* (nombroses ocurrències). Curiosament, cap dels tres traductors no opta per una única forma, i tots tres oscil·len entre *grisette*, «*grisette*» i *griseta*.
- *Négligé* (capítol VIII de *L'Héritage mystérieux*). Tot i que el terme no era normatiu, la consulta al CORDE (Real Academia Española s.d.) ens mostra que era un terme conegut i fins i tot usual a l'època i és, per tant, normal que tots tres traductors el mantinguin. Cal assenyalar, però, que tant el traductor anònim com Trenchs l'escriuen entre cometes.
- *Chausson* (capítol X de *L'Héritage mystérieux*). El *chausson* («Le Trésor de la Langue Française Informatisé» s.d.) és una tècnica de lluita a puntades de peu relacionada amb la *savate*. En tractar-se d'un terme desconegut fora de França, cap dels tres traductors no el fa servir. Trenchs opta per un estrangerisme, *boox*, que probablement considera més familiar per als lectors, mentre que el traductor anònim i Cárles eviten la paraula. Així, on l'original diu «[...] il sait un peu de cette science redoutable qu'on appelle le chasson», el primer tradueix «[...] y sabe algo de esas luchas» i, el segon, «[...] sabe un poco de ese temible arte que llaman el golpe con el pie».
- *Nérophile*. En el llenguatge de l'època, s'anomenaven així els partidaris de l'abolició de l'esclavatge. En castellà, el terme *negrófilo* no s'incorpora al diccionari de la RAE fins al 1992; en canvi, podem trobar *abolicionista*, amb el mateix significat, des del diccionari del 1884 (Instituto Rafael Lapesa s.d.). El terme apareix al començament del capítol XVI, en una descripció del senyor Beaupréau quan diu que, al darrere de les seves ulleres de vidres tintats, somriu «comme un philanthrope ou un négrophile». Tant el traductor anònim com Trenchs tradueixen «como un filántropo», mentre que Cárles opta per un «como un filántropo ó negrófilo», que fa pensar que el terme, tot i no ser potser normatiu, era utilitzat el 1897.
- *Lion*, o *lion de boulevard*, és com s'anomenava a l'època de Ponson du Terrail el jove que vivia en el luxe i l'ociositat. El terme apareix força a la novel·la i, mentre que el traductor anònim l'obvia, tant Trenchs com Cárles el mantenen en francès escrit entre cometes. Així, la frase «Andréa mis comme un lion» (Ponson du Terrail 2008, 229) apareix en totes dues traduccions com «Andrea, hecho un "lion"».
- *Débardeurs*. Personatges típics de les ribes del Sena, pirates fluvials, bandits i hostalers ocasionals. No podem saber com la va traduir Francisco Cárles, per tal com no apareix⁹ fins al segon volum de la seva traducció, avui introbable,¹⁰ però podem veure com els altres dos traductors coincideixen en un nom tan anostrat com ambigu: *descargadores de leña*.

9 Al capítol XLII, precisament on es presenta per primer cop el personatge de Rocambole.

10 Recordem que la Biblioteca de Montserrat disposa de l'únic exemplar que hem localitzat del primer volum.

4.7 Argot

Als fulletons de Ponson du Terrail, l'argot dels baixos fons i de la delinqüència no té un paper especialment important, ja que no hi ha una voluntat de caracteritzar un entorn social determinat, com succeïa als fulletons de la primera època, ni de guiar el lector burgès pels racons més foscos de la societat, que probablement desconeix. Ara, d'acord amb el que és característic de la segona època del fulletó, no hi ha voluntat de fer cap anàlisi social, i l'argot passa a convertir-se simplement en un element de pintoresquisme que caracteritza determinats personatges. Tant és així que a *L'Héritage mystérieux* tan sols apareixen onze paraules que es puguin considerar d'argot. Aquesta escassa presència fa que deixin de ser un problema real per al traductor, i només Francisco Cárles es preocupa realment per cercar-hi bones traduccions, bo i recurrent sovint a la nota a peu de pàgina.

Observem com es tradueixen aquests onze termes:

Terme	Significat	Capítol de l'original (Dentu 1866)	<i>Luisa la Baccarat</i> Trad. de Pedro Trenchs (Ponson du Terrail 1862)	<i>Luisa la Bacará</i> Sense nom del traductor (Ponson du Terrail 1890)	<i>La herencia misteriosa</i> Trad. de Francisco Cárles (Ponson du Terrail 1897)
<i>Rousse</i>	Policia (cos)	I	La justicia	La <i>roja</i> (la policia)	La Carga [amb nota al peu]
<i>Binette</i>	Aspecte, fila	I	Facha	-	Facha
<i>Faire le tiroir</i>	Fer certa trampa a les cartes	I	Tirar de un cajón	-	Tirar del pego
<i>Tocade</i>	Caprici amorós	III	«Tocade»	-	Capricho
<i>Zigue</i>	Noi	V	Muchacho	-	Muchacho
Mon <i>Vieux</i> (mon père)	El meu pare	IX	Mi «viej» (mi padre)	-	Mi «viej» (mi padre)
Camaro	Company	X	«Camarada»	Camarada	«Camarada»
Sang de Dieu	Sang de Déu (maledicció)	X	Ira de Dios	Fuego de Dios	Ira de Dios
Un <i>pratique</i> finie	Un professional consumat	XLII	Un «práctico» consumado	-	-
<i>Refroidir</i>	Matar	XLII	Dejarte «fría»	-	-
<i>Esbignée</i>	Participi d'anar-se'n	XLVIII	Se «afufó»	-	-

Terme	Significat	Capítol de l'original (Dentu 1866)	Luisa la Baccarat Trad. de Pedro Trenchs (Ponson du Terrail 1862)	Luisa la Bacará Sense nom del traductor (Ponson du Terrail 1890)	La herencia misteriosa Trad. de Francisco Cárles (Ponson du Terrail 1897)
Une fière sorbonne	Un bon cervell	XLVIII	Buena estrella	-	-

Només d'observar el quadre, criden l'atenció dos detalls: d'una banda, la diferència d'actitud entre el traductor anònim i Pedro Trenchs respecte els mots d'argot: mentre que el primer es limita en la majoria dels casos a obviar-los, el segon s'esforça per trobar solucions que, sense deixar de ser normatives, tinguin un cert ressò argòtic; de l'altra, la manera com aquestes solucions de Trenchs coincideixen en alguns casos amb les trobades per Francisco Cárles.

Pel que fa als termes concrets, cal fer dos aclariments:

- *Faire le tiroir*: concretament, és enganxar dissimuladament dues cartes de manera que es puguin treure com si fossin una en el moment que li interessa al trampa. En castellà es diu *dar* (o *tirar*) *el pego*; per tant, la traducció que en dona Cárles és la més encertada.
- *Tocade*: aquesta grafia està en desús. És més freqüent *toquade*.

4.8 Les notes

A *L'Héritage mystérieux* no hi ha notes a peu de pàgina de l'autor. Podem pensar que aquest fet deixa llibertat als traductors, criteris editorials a banda, per a incloure les seves pròpies notes allà on ho considerin convenient. En general, però, aquests opten per reduir les notes al mínim.

4.8.1 Notes del traductor anònim a l'edició del 1890

A primer cop d'ull, l'edició de la Biblioteca Ilustrada de Espasa i Compañía (Ponson du Terrail 1890) no inclou cap nota del traductor. En canvi, sí que afegeix en dos moments, al final del tercer episodi, *Hazañas de Rocambole*, i al final del quart, *El desquite de Bacará*, sengles textos que no són a l'original (ni a l'edició Dentu ni a la de fulletó) i que prenen la forma d'invitació a continuar llegint les aventures del personatge, una mena de trasllat a la forma de llibre d'aquelles fórmules del tipus *La suite au prochain numéro* que Marc Angenot considera cabdals per tal com marquen la mateixa estructura narrativa dels relats (Angenot 1982, 328). Ja hem vist més amunt el text del final d'*Hazañas de Rocambole*; vegem ara

l'afegitó, molt més explícit des del punt de vista comercial, que tanca *El desquite de Bacará* i el segon volum de l'obra; hem de recordar que es tracta d'un moment cabdal del cicle, en què Rocambole, tancat al presidi, és a punt de penedir-se dels seus crims i esdevenir un justicier:

Ahora bien, ¿qué influencia ejerció en el ánimo del presidiario marqués, o sea, Rocambole, la caridad de aquella mujer?
Satisfarán esta curiosidad los que, siguiendo el interés de esta historia, lean «La Resurrección de Rocambole», que como continuación de esta obra damos hoy á la luz pública. (Ponson du Terrail 1890, II, final)

4.8.2 Notes de Pedro Trenchs a l'edició del 1862

Els tres volums de *Luisa la Baccarat*, la traducció de Pedro Trenchs de les primeres novel·les del cicle de Rocambole, contenen una única nota a peu de pàgina situada cap al començament i dedicada a explicar un terme nobiliari, la *pairie*. És el terrible moment en què Andréa, vestit de carnestoltes, assisteix impàvid a la mort del seu pare, Felipone:

—Il est mort ! dit-il froidement et sans qu'une larme vînt mouiller ses yeux; c'es dommage, en vérité, que la pairie ait cessé d'être héréditaire...
Telle fut l'oraison funèbre du comte. (Ponson du Terrail 2008, 55)

A la traducció, Trenchs aclareix a peu de pàgina: «Pairie; blasón. Palo que sale de punta y forma dos brazos como una Y griega» (Ponson du Terrail 1862 I, 51).

No resulta fàcil comprendre per quin motiu aquesta és l'única nota al llarg dels tres volums; en qualsevol cas, no sembla probable que Pedro Trenchs no trobés cap altre detall que demanés un comentari. Potser va canviar de criteri sobre la conveniència d'incloure notes, o potser la decisió de suprimir-les va ser cosa de l'editor.

4.8.3 Notes de Francisco Cárles a l'edició del 1897

Dels tres traductors que comparem, Francisco Cárles és qui més anota la traducció, tot i que ho fa d'una manera força continguda: en total, només cinc notes al primer volum de *La herencia misteriosa*. D'aquestes cinc, dues es refereixen a qüestions d'argot: la que aclareix que *la rousse*, traduït per *la carga* és «*En caló*, policia» (Ponson du Terrail 1897, 69) i la que explica, en el moment de la primera aparició del serraller Rossignol: «Rossignol, ruiseñor y en argot o caló ganzúa y todo aquello que sirve para forzar una cerradura» (Ponson du Terrail 1897, 116).

Dues notes més es refereixen a estrangerismes de l'original. Són la que tradueix el terme *pick-pockets*, que es conserva en el text, «Rateros, ladrones» (Ponson du Terrail 1897, 79) i la que serveix per a il·lustrar la paraula *plaid*: «Manta escocesa que tiene los colores del clawn á que pertenece el individuo que la usa» (Ponson du Terrail 1897, 228).

Pel que fa a la cinquena nota, és l'única que trobem referida a algun detall de la ciutat de París. Quan l'autor esmenta per primer cop la rue de Jérusalem, explica: «Calle en la que se halla la dirección de la policía». (Ponson du Terrail 1897, 70). Un ús del verb en present que ens hauria de cridar l'atenció, ja que el 1897 aquest carrer ja no existia.

5 Conclusions

Aquest article mostra un únic aspecte d'un estudi molt més ampli sobre la recepció a Catalunya de la novella fulletonesca francesa a la segona meitat del segle XIX. En centrar-se en les primeres traduccions d'un autor cabdal per a la creació i l'exportació de l'imaginari del fulletó, ens ofereix ja algunes pistes sobre l'arribada a casa nostra d'aquesta forma de literatura popular.

A partir de la lectura i comparació de les tres traduccions presentades, podem afirmar:

- Pierre-Alexis Ponson du Terrail va ser un autor conegut i llegit a la Catalunya de l'època, com demostra el fet que la primera traducció publicada a Barcelona, la de Pedro Trenchs, sigui de 1862, cinc anys posterior a l'inici de la publicació del fulletó original a la premsa i quatre anys anterior a la primera edició francesa en forma de llibre (la de Dentu).
- Les traduccions no van sortir en forma de fulletó (com sí que ho van fer altres obres traduïdes de l'autor), sinó de novella per lliuraments. Dues de les tres, a més (1862 i 1890), en edicions luxoses, de gran format i paper i tinta de qualitat, una de les quals (1890) il·lustrada amb cromolitografies. Només la traducció de Francisco Cárles de 1897, publicada per Maucci, es pot considerar realment una edició popular.
- Totes tres traduccions prenen com a base el fulletó original, si bé acaben presentant-ne una versió abreujada. La reducció o resum és obra dels respectius traductors, ja que la primera edició francesa resumida és molt posterior, de 1912.
- Tot i que la tendència de l'època en la traducció literària era l'anostrament, podem assenyalar en totes tres versions una voluntat d'equilibri entre anostrament i estranyament.
- Es tracta en tots tres casos de traduccions acurades, que no deixen pensar que els traductors tinguin la sensació d'estar treballant en una obra menor o de poca consideració.

L'aparició a Barcelona d'aquestes tres traduccions de la mateixa obra de Ponson du Terrail, dues d'elles en edicions que podríem considerar luxoses, és una mostra de fins a quin punt el fulletó francès tenia èxit a l'època. Hem de pensar que aquestes publicacions no són aïllades, sinó que també altres fulletons cabdals, com ara *Les Mystères de Paris*,

d'Eugène Sue, van ser traduïts i publicats a la ciutat en la mateixa època. Això ens hauria de dur, en primer lloc, a estudiar i comparar les traduccions de fulletons com hem fet amb *Rocambole*; en segon lloc, caldria fer una recerca sobre la possible existència de fulletons catalans (i en llengua catalana) influïts pels francesos, i, en tercer lloc, cercar la presència de personatges i tòpics fulletonescos en la cultura popular barcelonina de la segona meitat del segle dinou.

Referències bibliogràfiques

- Angenot, Marc. 1982. «La Littérature populaire française au dix-neuvième siècle». *Canadian Review of Comparative Literature / Revue Canadienne de Litterature Comparee (CRCL)* 9 (3): 307-33.
- Chupin, Ivan, Nicolas Hubé, i Nicolas Kaciaf. 2012. *Histoire politique et économique des médias en France*. París: La Découverte.
- Cim, Albert. 1920. *Récréations littéraires: curiosités et singularités, bévues et lapsus*. París: Librairie Hachette.
- Coolmicro. s.d. «Mémento bibliographique sommaire des aventures de Rocambole - Pierre Alexis Ponson du Terrail». Ebooks libres et gratuits. Consultat el 10 de maig de 2018. https://www.ebooksgratuits.com/html/rocambole_bibliographie.html.
- Instituto Rafael Lapesa. s.d. «Mapa de diccionarios». Consultat el 2 de juny de 2017. <http://www.frl.es/Paginas/Mapadiccionarios.aspx>.
- «Le Trésor de la Langue Française Informatisé». s.d. Consultat el 2 de maig de 2017. <http://atilf.atilf.fr/>.
- Llanas, Manuel. 2007. *Sis segles d'edició a Catalunya: una síntesi històrica*. Vic: Eumo Editorial.
- Nettement, Alfred. 1864. *Le roman contemporain. Ses vicissitudes, ses divers aspects, son influence*. París: Jacques Lecoffre, libraire-éditeur.
- Olivier-Martin, Yves. 1980. *Histoire du roman populaire en France: de 1840 à 1980*. París: Albin Michel.
- Pinson, Guillaume. 2015. «Les Mystères et le feuilleton: aux sources de la culture médiatique francophone transatlantique». *Médias19*. 2015. <http://www.medias19.org/index.php?id=17969>.
- Ponson du Terrail, Pierre Alexis. 1862. *Luisa la Baccarat*. Barcelona: Librería Popular-Económica.
- . 1890. *Luisa la Bacará (hazañas de Rocambole). Novela original del Vizconde Ponson de Terrail. Lujosa publicacion adornada con numerosos cromos esmeradamente ejecutados por distinguidos artistas*. Barcelona: Biblioteca Ilustrada de Espasa y Ca.
- . 1897. *La herencia misteriosa*. Barcelona: Casa Editorial Maucci.
- . 2008. *L'héritage mystérieux*. Ebooks libres et gratuits.
- Rimbaud, Patrick. 2000. *Il neigeait*. París: Grasset & Fasquelle.

Real Academia Española. s.d. «Banco de datos (CORDE) [en línea]. Corpus diacrónico del español.» Consultat el 29 d'octubre de 2018. <http://www.rae.es/recursos/banco-de-datos/corde>.

———. s.d. «Diccionario histórico de la lengua española (1960-1996)». Consultat el 10 de novembre de 2018. <http://www.rae.es/recursos/diccionarios/diccionarios-anteriores-1726-1992/diccionario-historico-1960-1996>.

Scott, Walter. 1827. *Ivanhoe: novela / escrita en ingles por Gualterio Scott; y traducida al castellano*. Nova York: Behr y Kahl.

———. 1883. *Ivanhoe / por Walter Scott; traducción de Juan Tomás y Salvany; con dibujos de Adrien Marie, Lix, Riou, Scott, etc.* Barcelona: C. Verdaguer.

Tasso, Torcuato. 1829. *La Jerusalén Libertada*. Barcelona: Imprenta de la Viuda é Hijos de Gorchs.

Vapereau, Gustave. 1895. *Dictionnaire universel des contemporains contenant toutes les personnes notables de la France et des pays étrangers*. París: Librairie Hachette.